

Problematiek bij kinderen van 'foute' ouders: ervaringskennis

Uit gespreksgroepen, weekends en enquête blijken de volgende problemen bij veel lotgenoten voor te komen.

1. *Vertrouwen-wantrouwen.* Voor lotgenoten is het moeilijk om anderen te vertrouwen. Het kinderlijk vertrouwen is door de oorlog en de nasleep zo vaak geschaad, zowel door de ouders als door de omgeving, dat een diepgeworteld gevoel van wantrouwen het leven van veel lotgenoten beheerst. Dit kan als basisprobleem gezien worden, niet alleen in huwelijk of vriendschap, maar ook in een relatie met een hulpverlener. Deze wordt vaak gezien als de vertegenwoordiger van de 'andere kant' die de ouders vernederd heeft (straftoewijzing was terecht, vernedering niet) en de kinderen vaak over één kam heeft geschoren met de ouders. Veel andere problemen hangen hiermee samen.
2. *Relaties.* Het is daardoor moeilijk een relatie aan te gaan, men is bang om een nieuwe teleurstelling te moeten incasseren. Het is makkelijker om jezelf te isoleren dan te moeten ervaren dat je weer een keer verworpen wordt.

Veel lotgenoten voelen zich geremd in gezelschap, zoals Willy zegt: *'Ik heb me nooit op mijn gemak gevoeld in groepen, alleen in onze lotgenotengroep. Dat voelde goed.'*

Als er toch een relatie is aangegaan of een contact is gelegd, ervaren lotgenoten heel vaak spanning: *'Als de ander "het" te weten komt, zal hij/zij mij dan wel accepteren en als die acceptatie er is, zal ik dan begrepen worden?'* Van veel lotgenoten is bekend dat zij snel nadat zij vriendschap aanknoopten hun achtergrond onthulden, zodat de vriend(in) zich kon terugtrekken voordat de relatie te diep en scheiding dus te pijnlijk zou worden. Pragit zegt hierover: *'Tijdens een functioneringsgesprek zei mijn baas 'dat ik zo moeilijk te bereiken was'. Voor ik het wist zat ik te huilen als een kind en was volkomen in paniek. Ik heb hem toen verteld dat ik "een kind van" ben en dat als ik spontaan zou zijn en vrij reageren, ik bang was voor eventuele(!) onthullingen(!). Hij reageerde nota bene heel goed door me te adviseren contact met het RIAGG op te nemen. Hij wist me ook nog te vertellen dat er een vereniging was die voor NSB-nakomelingen was opgericht.'*

3. *Afscherming van de buitenwereld en isolement.* Veel lotgenoten hebben een muur om zich heen gebouwd om zich tegen de 'buitenwereld' te beschermen. Het is voor hen echter ook heel moeilijk om deze muur weer af te breken en alsnog de confrontatie met de werkelijkheid van de maatschappij aan te gaan.

Het gezin waarin lotgenoten opgroeiden, leefde vaak in een isolement. De ouders hadden na de oorlog meestal weinig vrienden, vaak alleen mensen die zij van vroeger uit de partij of het interneringskamp kenden en zij maakten ook meestal geen nieuwe vrienden meer. Kinderen namen hun gedragspatroon over. Doordat zij vaak in hun ouderlijk huis basiswarmte en veiligheid gemist hebben, hebben zij ook niet geleerd een emotionele relatie met een ander aan te gaan.

4. *Angst.* Veel lotgenoten worstelen met angstgevoelens, veroorzaakt door eigen oorlogservaringen of door de onzekerheid van het leven in een gezin van ex-

collaborateurs. Het leven zelf boezemt angst in, de opgave lijkt voor velen te zwaar. Dit uit zich o. a. in depressiviteit.

5. *Moeilijk emoties kunnen uiten.* Het is voor velen moeilijk om met emoties om te gaan. In hun kindertijd was het onmogelijk om de echte emoties van angst, woede en onmacht te uiten. Deze gingen 'ondergronds', maar blijven als stoorzender in het leven van veel lotgenoten doorwerken. Ook de ouders konden hun ware gevoelens meestal niet uiten en dit werkte bij de kinderen door. Keilson merkt hierover op: *'Bewust verdriet en angst hebben kan een kind alleen als het iemand heeft[] waar je bij kunt uithuilen, kunt vloeken, slaan, en bijten zonder dat daardoor de relatie verbroken wordt. Pas dan kunnen gevoelens bespreekbaar worden gemaakt, [] kun je proberen jezelf en je gedrag te leren begrijpen'*. De meeste lotgenoten hadden zo'n vertrouwenspersoon niet. Velen hebben therapeutische hulp nodig (gehad) om weer in contact te komen met de verdrongen emoties en de moed te vinden deze alsnog te uiten. Dat gaat vaak met enorme angstgevoelens gepaard, de emoties overweldigen de persoon. Ook na het afsluiten van een therapie blijft het voor velen moeilijk om op een adequate manier bepaalde gevoelens, bijvoorbeeld boosheid, te uiten omdat de oefenschool in de jeugd jaren ontbroken heeft. Onderdrukte emoties kunnen leiden tot zelfdestructief gedrag, zoals (teveel) roken of drinken, te hard werken, depressies of zelfmoordpogingen. Vooral boosheid en woede boezemen angst in. Als kind heeft men de gewone kinderlijke agressie niet mogen uiten en niet geleerd er op een goede manier mee om te gaan.
6. *Gebrek aan zelfvertrouwen en negatief zelfbeeld.* Veel lotgenoten worstelen met minderwaardigheidsgevoelens en gemis aan zelfrespect. In het verleden zijn zij vernederd en uitgesloten. In elk geval behoren zij tot een maatschappelijk verguisde groep. Het is dan heel moeilijk om jezelf anders te zien dan door de ogen van de omstanders. De sociologen Elias en Scotson merkten hierover op in hun studie over 'Outsiders': *'Even without systematic study one can easily observe in everyday life that the image children form of themselves is affected not only by their experience of their parents, but also by their experience of what others say and think about their parents.'* Ook zonder systematisch onderzoek kan men in het dagelijks leven waarnemen dat het beeld dat kinderen van zichzelf hebben, niet alleen beïnvloed wordt door het beeld dat zij van hun ouders hebben, maar ook door dat wat anderen over hun ouders zeggen.

Het negatieve oordeel van de anderen wordt geïnternaliseerd, emotioneel overgenomen. Elias en Scotson zeiden het als volgt: *'In all these cases the objects of the attack are unable to hit back because, though personally innocent of the accusations or reproaches, they cannot discard, not even in their own mind, the identification with the stigmatised group[] They cannot escape from the group stigmatisation individually, just as they cannot escape individually from the lower status of their group.'* In al deze gevallen zijn degenen die het mikpunt van aanvallen zijn niet in staat terug te slaan. Hoewel zij onschuldig zijn aan dat wat hen verweten wordt, kunnen zij zich niet als individu losmaken van de identificatie van de groep, zelfs niet in hun eigen gedachten.[] Zij kunnen als individu noch ontsnappen aan de stigmatisering van de groep, noch aan de lagere status ervan].

De psychologe Lea Dasberg beschrijft de moeite die het kind dat gedurende enige tijd te maken krijgt met verschillende opvoeders en verzorgers, heeft om zichzelf te aanvaarden: *'Een kind dat voortdurend heen en weer geschoven wordt van de ene naar de andere opvoeder heeft alleen*

maar ervaren dat het niet geaccepteerd, niet gewaardeerd, niet geliefd wordt. Hoe moet het dan ooit zichzelf accepteren, waarderen en liefhebben?'

7. *Dienstbaar zijn en afhankelijkheid.* Zelfvertrouwen is vaak maar in geringe mate aanwezig, waardoor er afhankelijkheid ontstaat van de goedkeuring door anderen. Dat betekent voor veel lotgenoten dat zij méér dan hun best doen, geen fouten durven maken en proberen ruzies en meningsverschillen te voorkomen. De indruk bestaat, dat dit meer bij vrouwen dan bij mannen het geval is. Velen hebben ondanks al die inspanningen het gevoel toch niet goed genoeg te zijn, zoals Trees verwoordt: *'Dat leidde tot de houding driedubbel dienstbaar te moeten zijn, alles dubbel goed te moeten doen en dus nooit genoeg te kunnen doen.'* Proberen voor anderen toch acceptabel te zijn is bij veel lotgenoten een levenshouding geworden. Els zegt hierover: *'Zij hadden mij daarvoor nodig. Ik kon daardoor voor hen iets betekenen. Dat was voor mij van belang. Het gevoel dat ik ergens voor nodig was, deed me erg goed. Mijn bestaan had zin.'*
Roelie zegt: *'Ik heb me [thuis] erg lief opgesteld, want dan werd ik geaccepteerd. Dus vervreemde ik van mezelf. Met dat patroon ben ik mijn volwassen leven ingestapt met alle gevolgen van dien. Symptomen nu: vermoeidheid, omdat ik geen positieve bagage heb meegekregen om uit te putten. Ik moet alles zelf opbrengen. Steeds alert blijven om voor mezelf op te komen en mezelf niet teveel in te leveren is zeer vermoeiend.'*
8. *Te grote spanning gedurende (te) lange tijd.* Dat de spanningsboog altijd gespannen is (geweest), heeft van veel lotgenoten zijn tol geëist. Velen hebben nerveuze klachten als slapeloosheid. Er zijn vaak lichamelijke klachten zoals stijve nek of lage rugpijn. De last van het verleden is letterlijk bijna niet te dragen. Een aantal heeft daardoor bij de arbeid problemen ondervonden en is in de WAO terechtgekomen. Zeker als met het ouder worden of door omstandigheden (sterfgeval, scheiding) de spankracht afneemt, kan het verleden zich onontkoombaar aandienen en kan de problematiek niet langer genegeerd worden.
9. *Niet kunnen omgaan met vriendelijkheid.* Een aantal lotgenoten heeft zo slecht geleerd zichzelf te waarderen, dat zij niet kunnen begrijpen dat andere mensen hen belangrijk of aardig vinden en het leuk vinden om samen iets met hen te doen. Paulien noemt dat het 'dankbaarheidssyndroom': als iemand haar een kleine dienst heeft bewezen, is zij daar zo blij mee dat ze meteen een bloemetje koopt of een kaartje stuurt, en dit uit een gevoel van 'op de knieën te moeten vallen' van dankbaarheid. Het is voor haar moeilijk geweest om een vriendelijk woord of gebaar eenvoudig te accepteren. Deze vreemde soort dankbaarheid kan tot gevolg hebben dat een ander misbruik van deze 'nederigheid' maakt en dat het lang duurt voordat de lotgenoot dit door heeft. Nog moeilijker is het dan om zo'n relatie te beëindigen, omdat de waardering die men krijgt node gemist wordt.
10. *Verbonden met het 'kwaad'; er eigenlijk niet mogen zijn.* Het gevoel niet goed genoeg te zijn kan ook veroorzaakt worden door het feit dat men zich als kind van een collaborateur verbonden weet met het 'kwaad', ook als men zich daar zelf niet aan schuldig heeft gemaakt. Ook hier is de publieke opinie geïnternaliseerd. Kinderen van 'foute' ouders hebben nogal eens te horen gekregen, dat zij zich niet moesten beklagen en hun mond moesten houden, niet omdat ze zelf schuldig waren, maar omdat hun vader.....

In deze maatschappelijke houding klinkt onuitgesproken de boodschap mee, dat die kinderen er misschien wel mogen zijn, maar zich wel gedeisd moeten houden. Daarmee wordt echter hun bestaan wél ontkend.

Het gevoel van een aantal lotgenoten 'er eigenlijk niet te mogen zijn', kan op deze maatschappelijke houding teruggevoerd worden. Daarbij komt, dat de Nederlandse regering in ballingschap wel een regeling Bijzondere Rechtspleging ontworpen had, maar er geen moment aan gedacht had, dat 'dat handjevol landverraders, waarvoor na de bevrijding geen plaats meer zou zijn in de Nederlandse samenleving' ook kinderen had. Opvang moest geïmproviseerd worden. Hun ouders werd een plaats ontzegd, de kinderen ook. Ruimte claimen voor zichzelf is daardoor voor veel lotgenoten moeilijk, ruimte claimen voor het verhaal van hun problemen kunnen veel lotgenoten pas na het overwinnen van veel angst en weerstand. Heel lang heeft de maatschappij geen boodschap gehad aan het genuanceerde verhaal van de kinderen van de 'foute' kant, omdat het een onuitgesproken aanklacht tegen de stigmatisering inhoudt.

11. *Schuldgevoelens.* Veel lotgenoten gaan gebukt onder schuldgevoelens. Deze kunnen heel divers zijn. Zij hebben zich in hun ouderlijk huis schuldig gevoeld omdat zij de sfeer niet hebben kunnen verbeteren, door nog braveren kinderen te zijn dan zij al waren. Zij hebben gedacht dat de woedeuitbarstingen van hun ouders bijvoorbeeld veroorzaakt werden door hun negatieve kinderlijke gedrag. Zij hebben zich ook vaak schuldig gevoeld als zij gepest of buitengesloten werden. Iets in hun eigen gedrag zou toch wel de oorzaak zijn voor de negatieve houding van klasgenoten en buurtgenoten.
Er is vooral veel schuldgevoel over de gevolgen die de politieke keuze van hun ouders hebben gehad voor de Nederlandse bevolking als geheel en de Joodse gemeenschap in het bijzonder. Dit gevoel kan zo sterk zijn, dat er geen ruimte is om te voelen wat die keuze voor hen zélf aan ellende heeft meegebracht. Het lijden van ieder ander is altijd belangrijker, eigen lijden is toch min of meer 'terecht'.
Lotgenoten die lid zijn geweest van bijvoorbeeld de Jeugdstorm kunnen zich schuldig voelen omdat zij ingeschakeld zijn geweest, (meestal zonder dit te weten en soms tegen hun zin, n.l. door hun ouders gedwongen), in een politiek systeem dat zij, eenmaal op de hoogte van de feiten, hartgrondig verwerpen.
Er is ook vaak sprake van schuldgevoelens ten opzichte van partner of kinderen omdat het leren omgaan met het verleden zoveel energie en tijd vraagt, dat de huisgenoten tekort komen. Schuldgevoel omdat op deze manier als het ware de geschiedenis zich herhaalt.
12. *Schaamte.* Lotgenoten kunnen zich ook schamen over wat hun ouders hebben gedaan en over het feit dat zij tot een gezin behoren dat door de publieke opinie afgewezen wordt. Vaak schamen zij zich voor hun ouders die zich niet verzet hebben bij hun arrestatie of niet bij machte waren het ruwe optreden te stoppen. Schaamte ook over de machteloze ouders in het interneringskamp. Een kind wil immers opzien tegen ouders die 'alles kunnen'. Hun zwakte is moeilijk te verkroppen.
Ze kunnen zich ook schamen omdat zij, zoals Van Ravesteijn schrijft *'er weet van hebben dat het concentratiekamp mensenwerk is. Dat de ene mens de andere mens onontkoombaar en onherstelbaar kan verwonden. Zij schamen zich voor deze kennis die de wereld voor hen onheilspellend maakt.'*
13. *Loyaliteitsconflict.* Veel lotgenoten hebben te kampen (gehad) met een loyaliteitsconflict ten opzichte van de ouders. Zij verwerpen hun politieke keuze, maar waarderen de ouders wel als ouders. Als anderen de ouders aanvallen op hun politieke activiteit, voelen

lotgenoten zich vaak in de hoek geduwd en komen zij voor hun ouders op. Het is moeilijk om de twee kanten, de 'goede' en de 'kwade', van de persoon van de ouders te zien en sommige lotgenoten 'kiezen' om aan die verwarring te ontkomen (voorlopig) voor één kant, door de ouders volkomen af te wijzen of volkomen achter hen te staan. In hun verwerkingsproces zullen zij moeten leren de complexiteit van het goede en het verkeerde in één persoon te aanvaarden.

Bij kinderen die na de oorlog met (een) stiefouder(s) te maken kregen kon een conflict ontstaan tussen loyaliteit aan de eigen ouders en aan de nieuwe opvoeders. Vaak ook een conflict tussen hen en de halfzusjes en – broertjes.

14. *Identiteitsproblemen.* Bij sommigen is er onzekerheid over de identiteit. Dat geldt niet alleen voor de lotgenoten met een onbekende (Duitse) vader. Ook anderen kunnen zich afvragen in hoeverre het kwaad waarmee de buitenwereld hen identificeerde ook werkelijk in henzelf aanwezig is. Het is vaak een lange en angstige weg om te leren zien, dat dit kwaad in elk mens schuilt. Overigens spelen ook o.a. het familiegeheim en de bagatellisering van de kinderproblemen door de ouders een rol bij de identiteitsproblemen.
15. *Onzekerheid en isolement door familiegeheim.* Het familiegeheim, waar lotgenoten die na de oorlog geboren zijn vaak pas veel later achter komen, schept een sfeer van onzekerheid. Wat er werkelijk gebeurd is, is onbekend, er wordt naar gegist, er wordt over gefantaseerd. Dat de kinderen niets verteld wordt, kan hun het gevoel geven niet serieus genomen te worden. Vaak betekent het voor lotgenoten een opluchting als zij de dossiers van hun ouder(s) in het CABR (Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging) hebben ingezien, zelfs als uit de feiten blijkt dat dezen zich schuldig hebben gemaakt aan kwalijke praktijken. Margreet merkt hierover op: '*..... en als ik het zo zwart op wit zie staan, word ik nog woedend om hoe mijn leven verlopen is en hoe het had kunnen zijn, als ik al deze dingen eerder had geweten. Maar er kon nooit over gepraat worden. Toen ik er aan toe was om erover te gaan praten, waren mijn ouders al overleden en daarom zullen er voor mij altijd onbeantwoorde vragen blijven.*'
16. *Op een te jonge leeftijd te grote verantwoordelijkheid gedragen hebben.* Verscheidene lotgenoten hebben tijdens en vaak ook na de oorlog een grote verantwoordelijkheid op zich genomen of door de ouders opgedragen gekregen, met name voor de jongere broertjes en zusjes, maar ook voor het welzijn van het gezin. Zij waren vaak ook de steun en toeverlaat voor moeder in de tijd dat vader in het interneringskamp zat. Onbevangingen spelen was er niet bij. Tineke zegt daarover: '*Door het wegvallen van inkomsten is mijn moeder 50 uur per week gaan werken en zijn wij, de kinderen, veelal alleen opgegroeid. Als oudste kreeg ik een te grote verantwoordelijkheid voor mijn leeftijd.*'
17. *Positieve verworvenheden.* De speciale ervaringen hebben lotgenoten vaak toch ook iets positiefs opgeleverd.
 - a. *Kracht.* Els zegt hierover: '*Er mag wel nadrukkelijk aandacht gevraagd worden voor de kracht die een behoorlijk grote groep kinderen van 'foute' ouders ná de oorlog heeft laten zien. Veelal hadden zij een achterstand in onderwijs, die zij met veel inzet ingelopen hebben en daarna verder gestudeerd. Het leek alsof deze kinderen door hun*

oorlogservaringen en de gevolgen ná de oorlog ook geleerd hadden het levensheft in eigen handen te nemen en zich daarvoor volledig in te zetten.'

b. Zelf oplossingen vinden. Velen hebben een vertrouwenspersoon moeten ontberen, waardoor zij alle problemen zelf het hoofd hebben moeten bieden. Dit heeft een aantal sterk gemaakt en zij zijn er in geslaagd hun problemen te boven te komen. Voor anderen was de opgave te zwaar. Zij hebben de moeilijke stap moeten nemen om hulp te zoeken, vaak met de onbewuste angst voor een nieuwe negatieve ervaring.

c. Kritisch zijn. Van huis uit hebben zij het diepe besef, dat een bepaalde zaak altijd twee of zelfs meer kanten heeft, want de oorlog van henzelf was een andere dan die van klasgenoten of familieleden. Daardoor hebben zij een kritische houding ontwikkeld. Pragit zegt: *'Ik ben dan ook aangeboren 'achterdochtig' bij wat ik zie, hoor of lees. Ik weet gewoon uit ervaring dat het niet is wat het lijkt.'* Yvonne vertelt, dat zij vaak voor anderen die verguisd worden opkomt, omdat zij uit ervaring weet, dat er ook ánders tegen een probleem aangekeken kan worden. Zij zegt dit ook tegen degenen die een ander verguizen.

d. Intuïtie. Om in de oorlogssituatie en in de naoorlogse tijd te kunnen overleven hebben velen hun intuïtief vermogen sterk ontwikkeld. Zij zijn vaak ook goede luisteraars geworden die snel inzien wat de essentie van een bewering is.

e. Strijdlust. De strijd om te overleven heeft velen een grote strijdlust gegeven, de wil om ondanks alles door te gaan en niet op te geven.

f. Leiderskwaliteiten. Door de lange worsteling om te overleven hebben velen leiderskwaliteiten ontwikkeld. Zij hebben er echter vaak moeite mee om leidinggevende posities in te nemen vanwege hun gewoonte wat op de achtergrond te blijven, te observeren en te zwijgen en door hun angst om fouten te maken of meningsverschillen te veroorzaken. Negatieve ervaringen maken het gebruik maken van een positieve verworvenheid dan weer moeilijk.

g. Verschil zien tussen macht en gezag. Velen voelen haarscherp het verschil tussen macht en gezag aan en komen hierdoor nogal eens in conflict met autoriteiten. Ook hier is dus sprake van een negatief gevolg van een positieve verworvenheid.

h. Protesteren tegen onrecht. Velen voelen situaties van onrecht aan en zetten zich ervoor in om aan dat onrecht een eind te maken, vanuit het (onbewuste) besef dat hun zelf door de stigmatisering en de confiscaties onrecht aangedaan is.

Gelet op traumatiserende omstandigheden waarin veel lotgenoten hebben moeten opgroeien, is het verbazingwekkend te zien hoe velen toch op een positieve manier hun leven gestalte hebben kunnen geven.